

НОВІТНІ ПОГЛЯДИ НА ТИПОЛОГІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Поряд з негативним досвідом людства, який пов'язаний з поширенням злочинності і отримання останньою ознак форми буття для значної кількості представників суспільства, накопичувався і конструктивний досвід протидії злочинності, зниженню її деструктивного потенціалу, нейтралізації небажаних наслідків її поширення. Цей конструктивний досвід являє собою окремо існуючий мнемонічний простір, пов'язаний зі створенням правових артефактів як у формі нормативно-правових актів, так і правозастосовчої діяльності самих суб'єктів права. Дослідження історичних етапів формування відповідних нормативних артефактів створює передумови як для визначення соціальних передумов виникнення кримінального права і окремих його інститутів, так і формування знань про правову природу та суттєві ознаки, без яких оцінка сучасного стану його генезису якщо і можлива, але не буде мати характеру об'єктивної і конструктивної, оскільки «право не тільки еволюціонує, але необхідно бачити як воно еволюціонує» [1, 32].

Традиційним для правової науки є дослідження окремих її інститутів з позиції періодизації основних етапів їх формування на підставі формаційного підходу, в основу якого покладений історичний тип окремої держави, яка і детермінує той чи інший напрямок інституційного розвитку. Така позиція дослідників є зрозумілою і переконливою, якщо визнавати наявність обов'язкового зв'язку між державою і правом, який набуває характеру більшого або меншого абсолюту залежно від визначеності права. Таким чином, дослідження становлення права і окремих його інститутів, за традицією, здійснюється поряд з дослідженням генезису держави окремого історичного типу. Однак є інша ознака права, яка пов'язується з формуванням та існуванням в суспільстві різного історичного розвитку культури його членів і цивілізаційного прогресу, що це суспільство переживає. Культура, як найбільш визначний індикатор стану розвитку як суспільства в цілому, так і окремого його представника, традиційно визначається рівнем розвитку окремих своїх елементів, серед яких найбільш вагомими традиційно визнаються мистецтво, релігія, філософія, матеріальна культура та їх комплекси [2, 25].

Культура як окремих соціальний феномен більшістю представників культурологічного напрямку дослідження розглядається в межах визначених елементів свого прояву з допущенням окремої деталізації за рахунок визнання науки, суспільних відносин як надбання «культурної» людини. Поза всяким сумнівом, *cultura juris* на початкових етапах свого становлення та розвитку не була відокремленою від загальної культури, оскільки у витоках свого визначення право розглядалось як форма, елемент мистецтва. Визнання за правом значного регулятивного змісту детермінувало відмову культурологів від визнання за правом самостійного структурного елемента в системі загально-

визнаних елементів культури. Відповідний напрямок розвитку культурології, згідно з яким право втрачає плацентарний зв'язок з структурою, що його породила, необхідність власного самовизначення і рефлексії стали передумовою для формування в межах правової науки знань про правову культуру як форму правового буття.

За вказаних умов юристи не могли не сконцентруватися на визначеності іншого зв'язку, в якому не могло бути відмовлено праву за означених раніше аргументів. Однак самодостатність знань про правову культуру в межах обмеженості зв'язків безпосередньо з самою культурою викликає сумніви, оскільки виключається системний аналіз права в контексті інших надбань культури.

Не ставлячи під сумнів необхідність і значущість дослідження етатистського напрямку розвитку права, уявляється досить цікавим і обумовленим дослідження права в контексті періодизації культурного розвитку українського суспільства, з відмовою від жорсткого абстрагування етатистських зв'язків права. Обумовленість відповідного підходу обґрунтовується декількома аксіомами, які, на нашу думку, не потребують доведення. По-перше, право, форми його існування, суспільні відносини, які виникають і розвиваються в межах нормативних встановлень, являють собою окрему систему артефактів, за якими може бути визнаний культурологічний характер. Так, наприклад, нормативно-правові акти, в першу чергу, є артефактами, через які здійснюється передача інформації, що має нормативний зміст (інформація спрямована на доведення до суб'єктів характеру поведінки, яка допускається, забороняється або приписується), а також вони відображають рівень цивілізованості суспільства, в якому такі норми реалізуються. Таким чином, кожний нормативний акт повинен відповідати вимогам свого інструментального призначення для регулювання суспільних відносин та бути відповідним окремому рівню цивілізаційного розвитку суспільства, в межах якого він діє. Причому остання характеристика нормативного артефакту може генерувати поступальний розвиток суспільства, створювати умови гальмування динаміки зростання якості суспільних відносин.

По-друге, право відображає рівень розвитку окремої цивілізації, віддзеркалюючи ті соціальні процеси, які формуються в межах суспільства окремої історичної доби. Правові встановлення, внаслідок їх соціальної спрямованості, передають характер відносин між людьми, концентрують у чистому вигляді основні правила поведінки, які допускаються в окремому суспільстві, визнають межі моральності у людських відносинах, відображають ті стереотипи, виникнення яких зумовлює людство звертатися до права як окремої регулюючої складової соціального буття. Право відображає в своїй структурі ті соціальні зміни, які формують новий порядок відносин між людьми, створюючи достатньо об'єктивну картину соціального світу в межах як окремої держави, так і окремих правових традицій. Віддзеркалюючи здатності права дозволяють звернутися до нього для нового підходу до історичного дослідження формування окремих держав та соціальних структур. Більш того, такий підхід, застосування якого ні в якому разі не суперечить застосуванню в процесі його використання і «традиційних» етатистських підходів, створює умови для гуманізації

історії, оскільки періодизація останньої здебільшого здійснюється на підставі аналізу окремих соціальних катаклізмів — революцій, війн, державних катастроф. Періодизація історії людства на підставі аналізу правових встановлень окремої історичної доби не може і не повинна розглядатися як єдина об'єктивна підстава, однак абстрагування від соціальних катаклізмів сконцентрує погляд на іншому ракурсі соціального буття — більш гуманного змісту.

По-третє, режим реалізації права прямо пропорційний рівню як *cultura juris*, так і загальній культурі. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов правових встановлень, які визначались в інших соціальних передумовах. Дослідження права у взаємозв'язку з культурою дає можливість сформулювати чітку визначеність відносно відношення правової системи України до основних векторів правового буття, формування яких фактично завершилось в планетарному масштабі. Необхідність визначення належності українського права до тих чи інших правових систем зумовлює можливість або неможливість імплементації правових встановлень ззовні. Від визначеності даного питання залежить рівень правопорядку, оскільки «чужі» правові встановлення, які не адаптовані до власного соціального середовища, або ігноруються, або відверто порушуються на підставі незрозумілості мети їх застосування для суб'єктів права.

Таким чином, враховуючи структурну «невідокремленість» права від культури, їх функціональну єдність і взаємну визначеність, уявляється можливим у процесі історичного аналізу виникнення і формування інституту заходів кримінально-правового впливу, застосувати періодизацію, в основу якої покласти культурологічний процес соціального розвитку.

Однак, перш ніж запропонувати періодизацію кримінального права, необхідно визначитися відносно змісту самого терміна «культура». Як зазначають культурологи, в науці при збереженні значної кількості визначень поняття культури, що є ґрунтовним, оскільки багатозмістовність поняття визначає відповідність дефініцій, існує можливість їх систематизації, в результаті чого виділяють антропологічне, філософське та соціологічне розуміння культури. Антропологічна дефініція культури зосереджується на визнанні людини як центру культури, оскільки всі артефакти культури є результатом діяльності людини і вона є необхідним елементом символічної поведінки та соціальної організації. Соціологічне розуміння культури концентрується на визнанні культури як організаційного фактора будь-якого суспільства, оскільки вірування, цінності та норми поведінки, загальний та прийнятний спосіб мислення є соціально визнаними, а в протилежному випадку він не виступає елементом культури. Філософське розуміння культури вимагає визнання культури як способу буття людини або змісту всього суспільства, який передається в суспільстві за допомогою процесу цивілізації. Враховуючи власний погляд автора на суттєві ознаки культури, дотримуємося точки зору, що культура антропоцентрична, оскільки її творцем, носієм і користувачем виступає людина. В подальшому антропологічний підхід до визначеності окремих проявів культури, а в першу чергу кримінального

права, буде досліджений більш ретельно, однак необхідно зробити застереження, що у процесі дослідження періодизації права буде застосований саме визначений підхід.

У культурології періодизація культур знаходиться під постійною увагою з боку вчених протягом всього періоду розвитку культури. Так, культурний розвиток суспільства на підставі інтерпретації культури як окремого рівня освіченості, збігається зі схемою: дикунство, варварство, цивілізація (А. Р. Тюрбо, Ф. М. Вольтер, А. Фергюссон та ін.); стосунки в період формування до «осьового часу» стали передумовою для визначеності культур доосьового, осьового та постосьового характеру (К. Ясперс); за хронологічними характеристиками формування культури поділяються на античну культуру Греції та Риму, культуру середньовіччя, епоху Відродження або Ренесанс, Новий час; аналіз знарядь праці, рівень розвитку техніки дає змогу виділити кам'яний, мідно-бронзовий, залізний періоди розвитку культури; залежно від характеру впливу культури на соціальне буття людини виділяють біогенний, духовно-культурний та технотропний етапи становлення культури (Бердяєв); залежно від виду формації культура поділяється на первісну, рабовласницьку, феодальну, буржуазну, індустріальну, постіндустріальну (К. Маркс, Ф. Енгельс); релігійна періодизація будується на виділенні двох етапів: політеїстичного та монотеїстичного. Не претендуючи на визнання вказаного переліку періодизацій повним, вважаємо, що його достатньо для визначення основного принципу, який може полягати в такому.

Періодизація, як форма теоретичного осмислення основних етапів становлення та розвитку культури, характеризується визначеністю окремих часових меж формування і розвитку окремих відрізків культурологічного процесу, протяжність якого залежить від принципу періодизації. Беручи до уваги, що предметом дослідження виступає субкультура правового характеру, уявляється можливим провести її аналіз на підставі відображення в *cultura juris* елементів рефлексії людини у культурному бутті окремого історичного етапу її існування. Для досягнення поставлених цілей уявляється досить вдалою періодизація з виділенням етапів *премодерн*, *модерн*, *постмодерн*. Для традиційної шкали періодизації вказані історичні етапи культурного розвитку відповідають стародавньому світу, середньовіччю та Новому часу [3, 6–7].

Уявляється, що запропонована періодизація дає змогу розглянути кримінальне право в цілому і окремі його інститути в новому ракурсі, зосереджуючись на загальних підвалинах генезису права, які знаходяться в культурологічній площині.

Література

1. Гарольд Дж. Берман. Западная традиция права: эпоха формирования. — М., 1998.
2. Малюга Ю. Я. Культурология. — М., 1999.
3. Лук'янець В. Наука в інтер'єрі постмодерну // Філософська думка. — 2005. — № 1.